

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94,477

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ПРОЦЕСУ СПІВПРАЦІ НА РІВНІ «УКРАЇНА – НАТО», ЙОГО ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ СФЕРИ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН

Лепявко С.А., Магомедов А.О.

Нижинський державний університет імені Миколи Гоголя

В даній статті досліджено історико-теоретичні аспекти основних сфер та напрямів співробітництва між Україною та Північноатлантичним Альянсом. Розглянуто діючі програми ініційовані НАТО в межах дії угоди «Партнерство заради миру». Проведено оцінку впливу НАТО на процес проведення реформ в Україні. Визначено позицію Альянсу щодо участі громадянського суспільства у прийнятті рішень в рамках «цивільного виміру» НАТО. Розглянуто можливі варіанти подальшого поглиблення та покращення рівня співпраці української держави з НАТО та «курс» на вступ до організації.

Ключові слова: НАТО, Північноатлантичний Альянс, Партнерство заради миру, Рада північноатлантичного співробітництва, реформи, цивільний вимір, спільні робочі групи, воєнна загроза, поляризація, Сили втілення, Сили стабілізації.

Тривалий час питання співробітництва між Україною та Північноатлантичним Альянсом було в більшості випадків поза увагою наукового співтовариства. Насамперед така співпраця розглядалася в контексті проєвропейського вибору України, який держава зробила пріоритетним для себе на початку 1990-х років ХХ століття. НАТО розглядалося як продовження Європейського Союзу – його «військовий сегмент». Проте, реальний спектр можливостей, які дає подібне співробітництво з Альянсом для нашої держави досліджений ще недостатньо, що створює можливість поглибленого вивчення даної проблематики.

Аналізом досліджень питання започаткування співпраці на рівні Україна-НАТО в різні періоди займалися О.Я. Манчинський, А.А. Соболев у своєму посібнику «Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів» вони розкривають необхідність долучення України до процесу євроатлантичної інтеграції в умовах нових воєнних загроз та нової «поляризації» світу. Цікавою є праця В.Ю. Богдановича «Воєнна безпека України: методологія та шляхи забезпечення» в якій автором розглянуто різні можливі варіанти побудови оборонної концепції держави від самостійного оборонного планування до пошуку стратегічних партнерів на випадок можливих військових конфліктів, надзвичайних ситуацій. У свою чергу О. Полторацький ставить акценти на дипломатичних домовленостях та розвитку багатостороннього співробітництва з країнами-членами та країнами-партнерами Альянсу в сучасних євроатлантичних прагненнях України. В той же час, О.С. Власюк, О.С. Бодрук, Б.О. Парахонський у своїй публікації «Україна – НАТО: Сучасний стан відносин та перспективи розвитку» зауважують про надмірну бюрократичність інституцій Північноатлантичного Альянсу в процесі прийняття важливих геополітичних рішень але не виключають реального членства України в НАТО.

Проте, **недостатньо дослідженим** залишається питання співпраці в таких галузях, як захист навколишнього середовища, інформаційна безпека, повітряна безпека, розвиток науки та технологій тощо. Багатосторонній плановий підхід до вимог для країн-партнерів та кандидатів на членство розроблений в НАТО дозволяє зміцнювати обороноздатність країн піднімаючи їх загальний економічний рівень та сприяє проведенню реформ.

Головною метою цієї роботи є необхідність показати важливість другорядних, факультативних напрямів співробітництва між Україною та Альянсом та їх вплив на забезпечення обороноздатності країни.

Таким чином, започаткування відносин Північноатлантичного Альянсу (НАТО) та України відбулося невдовзі після проголошення Українською державою своєї незалежності у 1991 році, як наслідок виходу зі складу СРСР. Тодішнє керівництво держави усвідомлювало про необхідність змін політичної, економічної, військової, культурної та інших сфер життя суспільства. Проте, відсутність власного досвіду і необхідність залучення міжнародної допомоги спонукало їх до рішучих кроків одним з яких стало приєднання України до Ради Північноатлантичного співробітництва в діяльності якої наша держава приймала активну участь протягом усєї історії існування цього органу.

Згодом, у 1994 році Україна приєднується до програми «Партнерство заради миру», яка була спеціально розроблена НАТО для країн, що утворилися на теренах колишнього Радянського Союзу, і була серед засновників «Ради євроатлантичного партнерства», яка змінила «Раду Північноатлантичного співробітництва» у травні 1997 року [5, с. 278].

Тодішній президент України Леонід Кучма відвідав НАТО 1 червня 1995 року, зустрівся з Генеральним секретарем організації і повідомив про бажання його країни підняти відносини

між НАТО та Україною на новий рівень. Через декілька місяців, 14 вересня 1995 року, міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко відвідав НАТО для офіційного прийняття «Індивідуальної програми партнерства для України» і провів зустріч з питань європейської безпеки з членами Північноатлантичної ради у форматі «16+1» оскільки Україна вже перебувала на завершальному етапі ядерного роззброєння та утилізації радіоактивних відходів. Того ж самого дня НАТО і Україна оприлюднили Спільну заяву для преси, в якій були висловлені загальні принципи відносин НАТО – Україна в підписаній Програмі та інших сферах [4, с. 64]. Остаточна імплементація документу відбулася після його погодження всіма країнами-членами Організації у березні 1996 року, а перша консультація в форматі «16+1» на рівні Політичного комітету відбулась 3 квітня 1996 року. Зустрічі на високому рівні тривали протягом 1996-го та початку 1997 років. Наступним кроком стало створення української місії при НАТО, до якої увійшов і військовий представник. Україна також представлена у Центрі координації партнерства в Монсі, Бельгія. Згідно з рішенням, прийнятим Комісією НАТО – Україна на засіданні 29 травня 1998 року в Люксембурзі, офіцера по зв'язках НАТО було призначено в м. Київ для сприяння повномасштабній участі України в програмі «Партнерство заради миру» та поліпшення співпраці між військовим керівництвом НАТО і командуванням Збройних сил України в цілому. Україна бере активну участь у заходах організованих в рамках дії програми «Партнерство заради миру», як у штаб-квартирі НАТО, так і в країнах – членах Альянсу і партнерах, а також влаштовує ряд військових навчань в рамках Програми на своїй території у Львівській області (військовий полігон Яворів), Миколаївській області (військовий полігон Широкий лан) тощо.

Українська держава зробила значний внесок у міжнародні зусилля з підтримки миру та стабільності у світі. Зокрема важливим був її внесок у створення Сил втілення (ІФОР) на території Боснії та Герцеговини під час військового конфлікту, який відбувся там після розпаду Югославії у вигляді піхотного батальйону в складі 550 військовослужбовців. Вона також бере участь у діяльності Сил стабілізації (СФОР), що також розміщені в Боснії та Герцеговини, надіславши мотопіхотний батальйон та надавши на запит ескадрилью з 10 важких вертольотів, загалом 400 військовослужбовців та обслуговуючого персоналу. В цей же період Україна приєднується до діяльності місії Міжнародних поліцейських сил та сил ООН у Східній Славонії [14, с. 98].

В той же час вдається досягти помітних зрушень та прогресу в інших галузях співпраці. Тодішній Генеральний секретар Альянсу Хав'єр Солана вперше на офіційному рівні відвідав Україну у квітні 1996 року і зробив ще один візит у травні 1997 року відкривши Центр інформації та документації НАТО в Києві. Це був перший центр такого типу, який Альянс відкрив в країні – партнері. З того часу Центр відіграє провідну роль у розповсюдженні інформації про НАТО та тлумаченні політики Альянсу. У липні

1998 року Генеральний секретар організації зробив ще один візит до України.

Під час липневого саміту глав держав та урядів НАТО 1997 року в Мадриді, Іспанія керівники НАТО та Президент України Л. Кучма підписали «Хартію про особливе партнерство між НАТО та Україною», яка була узгоджена кількома тижнями раніше в Сінтрі, Португалія. В цій Хартії країни – члени НАТО підтвердили свою підтримку суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості, демократичного розвитку, економічного процвітання та статусу держави з без'ядерним статусом включаючи принцип недоторканості кордонів. Ці принципи побудови взаємовідносин стали ключовими чинниками стабільності та безпеки в країнах Центральної та Східної Європи та на континенті в цілому [20, с. 150].

Альянс тепло вітає рішення України про підтримку безстрокової пролонгації Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) та її внесок у виведення та знищення ядерних озброєнь з власної території. Згідно прийнятого ще 1994 року «Будапештського меморандуму» п'ять ядерних держав, які є учасницями ДНЯЗ дали гарантії безпеки та недоторканості кордонів, території України у випадку військових дій чи збройних конфліктів. Хоча ситуація зі збройною агресією Російської Федерації у східних регіонах України та реакція на неї західних держав свідчить про недосконалість прийнятого документу і відсутність чіткого алгоритму (процедури) дій на випадок настання подій передбачених у Меморандумі [13, с. 211].

16 грудня 1997 року між НАТО та Україною був підписаний меморандум про домовленість з питань планування на випадок надзвичайних ситуацій та готовності до катастроф.

Існуючими домовленостями закріплені наступні форми співробітництва України та Альянсу, що мають досить розгалужену систему, яку утворюють різноманітні семінари, робочі групи та інші програми що стосуються широкого кола питань [16, с. 76]. До яких можна віднести планування на випадок надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф враховуючи унікальний досвід Української держави під час ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС); стосунки між військовими та цивільними, демократичний цивільний контроль над Збройними силами України, оборонна реформа України, оборонне планування при закладенні кошторису в державний бюджет України, політика, стратегія та концепція національної безпеки; конверсія військово-промислового комплексу; військова співпраця між НАТО та Україною через призму сумісності; військова підготовка та навчання; економічні аспекти безпекового процесу; наука і технології; питання екологічної безпеки; аерокосмічні науково-технічні проекти; координація дій військових та цивільних органів управління на випадок війни; управління повітряним рухом та контроль за повітряним простором [17, с. 43].

Ці стосунки є динамічним процесом, що постійно розвивається. Проведена кропітка робота та започатковано ініціативи в додаткових галузях, таких, як оборонна реформа, відносини між цивільними та військовими в контексті реформу-

вання Збройних сил України, планування, розподіл та управління матеріальними ресурсами. Для інтенсифікації роботи в цих сферах була створена Спільна робоча група (СРГ) НАТО – Україна з оборонної реформи.

Північноатлантична рада не рідше двох разів на рік проводила свої засідання за участю представників України на форумі, створеному згідно з Хартією, який називається Комісія Україна – НАТО. Комісія проводить роботу з оцінки реалізації положень Хартії та обговорює шляхи можливого поліпшення і подальшого розвитку співпраці.

При більш детальному вивченні питання співробітництва між Україною та Альянсом у сферах, які не належать до військово-політичного вектору розвитку двохсторонніх відносин але в той же час не є другорядними стає зрозумілою їх важливість і актуальність [6, с. 103]. Так, питання цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій у рамках програми «Партнерство заради миру» врегульоване в рамках діяльності Ради євроатлантичного співробітництва. Головним комітетом планування на випадок надзвичайних ситуацій під час зустрічей з державами – партнерами було розроблено план Євроатлантичної системи координації реагування на катастрофи, що складається з Євроатлантичного центру координації заходів з реагування на катастрофи та Євроатлантичного підрозділу реагування на катастрофи.

Хронологічно співпраця між Україною та НАТО з питань реагування на надзвичайні ситуації та катастрофи розпочалася ще 1995 року під час повеней, що охопили східні області держави спричинених виходом з берегів річок Уда та Сіверський Донець. Повені вивели з ладу та частково зруйнували каналізаційні системи м. Харкова, внаслідок чого відбулося потрапляння стічних вод у питну систему міста. В результаті чого Управлінням НАТО з планування на випадок надзвичайних ситуацій надало допомогу від Альянсу та держав – партнерів для вирішення проблеми.

Наступного 1996 року в Україні відбулась зустріч Ради планування на випадок надзвичайних ситуацій. В цей час у м. Львові відбувалися навчання з цивільного захисту «Карпатська безпека 96». В рамках цих навчань відбулося засідання Комітету з цивільного захисту НАТО та було започатковано співробітництво з Міністерством з питань надзвичайних ситуацій і захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (нинішня Державна служба з питань надзвичайних ситуацій) [5, с. 292].

Співробітництво в галузі цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій та готовності до катастроф є ключовою складовою Хартії НАТО – Україна, підписаної в Мадриді в липні 1997 року. Меморандум про домовленість з НАТО в цій галузі був підписаний 16 грудня 1997 року. Меморандумом визначено перелік сфер, які належать до цивільного захисту та напрями взаємодії на майбутнє. До числа таких сфер входять оцінка ризиків, планування, аналіз наслідків, превентивні заходи, взаємосумісність підрозділів з ліквідації надзвичайних ситуацій, транспортний супровід рятувальних операцій, реагуван-

ня на ядерні та хімічні катастрофи, пошуково-рятувальні операції, захист об'єктів критичної інфраструктури держави. Окремим сегментом, йде інтерес НАТО у перейнятті досвіду України з ліквідації наслідків ядерної катастрофи на Чорнобильській АЕС. Для практичної реалізації положень Меморандуму створено Спільну робочу групу (СРГ) Україна – НАТО з питань планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру, основними завданнями якої є планування та координація спільних заходів згідно взаємних цілей. Діяльність СРГ є невід'ємною частиною роботи Комітету з планування на випадок надзвичайних ситуацій (КПНС) та підпорядкованих йому підрозділів у форматі РСАП. СРГ засідає щорічно, по черзі у штаб-квартирі Альянсу в Брюсселі та Києві [7, с. 31]. Як правило засідання СРГ відбуваються восени. Група працює за чотирима напрямками: 1) цивільний захист; транспортна група; об'єднана група з охорони здоров'я, сільського господарства та планування продовольчих ресурсів; група з промислового та комунікаційного планування.

До речі, Україна бере активну участь у міжнародних навчаннях з реагування на катастрофи, що проходять під егідою НАТО. У 2000 році Україна спільно з Альянсом провела на своїй території навчання з ліквідації наслідків повеней «Trans-Carpathia 2000», у 2005 році – спільно з Організацією із заборони хімічної зброї та Альянсом – міжнародні навчання з протидії та ліквідації застосування терористами небезпечних хімічних речовин «Joint Assistance 2005», що проходили на Яворівському полігоні у Львівській області [11, с. 182].

Наступною сферою міжнародного співробітництва на рівні Україна – НАТО стало питання науки та охорони навколишнього природного середовища. Воно розпочалося ще 1991 року і здійснюється в рамках застосування інституційних механізмів відокремленої програми «Наука заради миру та безпеки» в рамках ПЗР. Наша держава приєдналася до Програми 8 лютого 1994 року. Своє втілення програма знайшла через створення у 2000 році Спільної робочої групи (СРГ) Україна – НАТО зі співробітництва з питань науки та довкілля. Протягом 1994-2015 років в рамках Програми «Наука заради миру та безпеки» в життя були втілені близько 30 спільних багаторічних проектів за участю науково-дослідних установ НАНУ. Наразі до виконання готуються близько 15 проектів з загальним обсягом фінансування 4,6 млн. євро. Починаючи з 2015 року відповідальність за взаємодію з Альянсом у сфері науки перебрало на себе Міністерство освіти і науки України. Заступник міністра за своєю посадою є співголовою СРГ. У вересні 2015 року під час чергового засідання Групи, учасники обговорили питання наявних шляхів реалізації спільних проектів Україна – НАТО в рамках Програми НЗМБ та окреслили перспективні сфери майбутнього взаємовигідного співробітництва з урахування обставин триваючої збройної агресії Російської Федерації на сході України [22]. Сьогodenня показує, що українська держава перебуває на першому місці серед країн – партнерів Альянсу за кількістю наукових проектів та обсягом фінансування

в рамках програми НЗМБ. Серед найбільш актуальних та очікуваних проектів є: «Прикордонні безпекові проблеми у Східній Європі уроки для союзників і партнерів», «Підтримка гуманітарного розмінування в Україні», «Розробка новітніх методів для недопущення виходу з ладу трубопроводів через порушення безпеки», «Військовий конфлікт в Україні та Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325» та інші.

Аналізуючи невійськові сфери співпраці на рівні України – НАТО відразу стає помітним закономірність побудови взаємовідносин Альянсу з державами – партнерами за принципом структурованості, організаційно – правого забезпечення, пошуку діалогу та превентивності розроблених моделей спільного реагування на надзвичайні події, погляди на науку та довкілля, що безумовно є позитивним моментом та сприяє поліпшенню ситуації з ряду важливих питань функціонування

держави. Проте, надмірна бюрократичність системи управління інколи не дає змоги своєчасно реагувати на виклики, що стоять перед організацією та контролювати виконання українською владою взятих на себе зобов'язань [2, с. 396].

Підводячи підсумки можна зробити висновок, що загалом започаткування співпраці України з НАТО та підписання нею програми «Партнерство заради миру» дало можливість Україні долучитися до динамічного процесу формування загальноєвропейської системи колективної безпеки, проведення реформ в середині держави, фінансову, матеріально-технічну допомогу тощо. Існуючий рівень співпраці дозволяє розробити спільні програми щодо більш активної участі Альянсу у протидії з військової агресії РФ в східних регіонах та боротьби із корупцією. А це в свою чергу є дороговказом на шляху до вступу в НАТО та ЄС.

Список літератури:

1. Богданович В.Ю. Воєнна безпека України: методологія та шляхи забезпечення: монографія / В.Ю. Богданович. – К.: Тираж, 2003. – 322 с.
2. Богданович В.Ю. Теоретичні основи забезпечення національної безпеки України в умовах позаблоковості: монографія / В.Ю. Богданович, І.С. Романченко, І.Ю. Свіда. – Львів: АСВ, 2011. – 414 с.
3. Буроменський М.В. Міжнародне право. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 95 с.
4. Вибрані основоположні документи НАТО та України – НАТО. – К.: «Інсайт-плюс», 2006. – 95 с.
5. Власюк О.С., Бодрук О.С., Парахонський Б.О. Україна – НАТО: Сучасний стан відносин та перспективи розвитку / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: ПІД «Фоліант», 2008. – 352 с.
6. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / За заг. ред. Соскіна О.Д. – К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства» 2008. – 192 с.
7. Джердж С. Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки / Товариство «Знання України». Центр «Українознавство». – К.: Товариство «Знання України», 2007. – 96 с.
8. Довідник НАТО. – К.: Видавництво «Молодь», 1999. – 543 с.
9. Каденюк Л. Україна і НАТО: зобов'язання та ризики на тлі «позитивів» і стандартів. – К.: Бізнесполіграф, 2009. – 32 с.
10. Манчинський О.Я., Соболев А.А. Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів. – К.: НІСД, 1997. – 155 с.
11. Місце України в НАТО. – К.: Центр «Демократичні ініціативи», 2006. – 252 с.
12. Окремі аспекти відносин Україна – НАТО. – К.: 2016. – 208 с.
13. Полторацький О. НАТО в сучасних євроатлантичних відносинах: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. – К.: 2005. – 226 с.
14. Самосьонко Л.М. Україна – НАТО: навчальний посібник, Донецьк. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського; Каф. Міжнародної економіки. – Донецьк: [ДОННУЕТ], 2009. – 245 с.
15. Семіков О.В., Фурашев В.М. План дій щодо членства в НАТО / Нац. Центр з питань євроатлантичної інтеграції України. – К.: Знання України, 2008. – 15 с.
16. Співпраця України з НАТО: зб. студ. наук. робіт / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир: Полісся, 2008, 116 с.
17. Стевенс Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ на початку ХХІ ст. (історико-аналітичний аспект): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького – Черкаси, 2008. – 190 арк.
18. Україна – НАТО. Особливе партнерство. – К.: NATO Public Diplomacy Division, 2008. – 27 с.
19. Україна – НАТО // План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). – К.: Видавничий дім «Прес-КІТ», 2008. – 15 с.
20. Федуняк С.Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці: Рута, 2005. – 358 с.
21. Чернега О.Б. НАТО та система міжнародної безпеки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Донецький національний ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк, 2009. – 219 с.

Лепявко С.А., Магомедов А.О.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ЗАРОЖДЕНИЕ ПРОЦЕССА СОТРУДНИЧЕСТВА НА УРОВНЕ «УКРАИНА – НАТО», ЕГО ГЛАВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВНЕ СФЕРЫ РАЗВИТИЯ ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В данной статье исследованы историко – теоретические аспекты основных сфер и направлений сотрудничества между Украиной и Североатлантическим Альянсом. Рассмотрены действующие программы, которые инициированы НАТО в рамках действия соглашения «Партнерство ради мира». Проведена оценка влияния НАТО на процесс проведения реформ в Украине. Определена позиция Альянса касательно участия гражданского общества в принятии решений в рамках «гражданского измерения» НАТО. Рассмотрены возможные варианты дальнейшего углубления и улучшения уровня сотрудничества украинского государства с НАТО и «курс» на вступление.

Ключевые слова: НАТО, Североатлантический Альянс, Партнерство ради мира, Совет североатлантического сотрудничества, реформы, гражданское измерение, совместные рабочие группы, военная угроза, поляризация, Силы реализации, Силы стабилизации.

Lepavko S.A., Magomedov A.O.

Mykola Hohol Nizhyn State University

THE EMERGENCE OF THE PROCESS OF COOPERATION AT THE «UKRAINE – NATO» LEVEL, ITS MAIN DIRECTIONS AND PERSPECTIVE AREAS OF DEVELOPMENT OF PARTNERSHIP RELATIONS

Summary

In this article, historical and theoretical aspects of the main spheres and areas of cooperation between Ukraine and the North Atlantic Alliance are explored. The current programs, initiated by NATO within the framework of the «Partnership for peace» agreement, are considered. An assessment was made of NATO's influence on the reform process in Ukraine. The position of the Alliance on the participation of civil society in decision-making within the framework of the «civil dimension» of NATO has been determined. The possible options for further deepening and improving the level of cooperation of the Ukrainian state with NATO and the course for accession are considered.

Keywords: NATO, North Atlantic Alliance, Partnership for Peace, Council of Euro-Atlantic Cooperation, reforms, civil dimension, joint working groups, military threat, polarization, Implementation Forces, Stabilization Forces.